

**ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ІРАНО-ІРАКСЬКЬКОГО
ПРОТИСТОЯННЯ: 1972 – 1974 рр.**

Іранська та іракська економіка значною мірою залежить від стану світового енергетичного ринку й коливання цін на нафту, експорт якої формує більшу частину їхніх показників ВВП. Початок нафтодоларової залежності Ірану та Іраку було покладено першою енергетичною кризою 1973 – 1974 рр., яка з одного боку продемонструвала політичну силу «нафтової зброї» у вирішенні проблем близькосхідного регіону, а з іншого – породила залежність країн від непередбачуваної цінової ситуації на світовому нафтовому ринку.

Іран, починаючи з 1973 р. за прямими поставками нафти займає у структурі країн ОПЕК третє, а Ірак, відповідно, четверте місце, з щорічним 30% нарощуванням нафтового експорту [1, р. 66]. Значний економічний вплив на систему енергетичних міжнародних відносин зумовив претензії Ірану та Іраку на регіональне лідерство, про яке уперше було заявлено під час «Війни Судного дня» 1973 р. і пов'язаним з нею рішенням ОПЕК щодо чотирьохкратного підвищення експортних цін на нафту. Боротьба Ірану та Іраку за політичне лідерство вилилась у протистояння проамериканських та прорадянських орієнтацій у структурі ОПЕК.

Початком радянсько-іракської співпраці у енергетичній сфері можна вважати підписаний 14 серпня 1970 р Торгово-економічний протокол, що передбачав участь СРСР у спорудженні трубопроводу із Басри до Багдаду для перекачки нафтопродуктів та дозвіл на дослідження важливих нафтових родовищ у Курдистані радянськими спеціалістами, в обмін на імпорт іракської нафти до СРСР, починаючи з 1973 р., на суму 55,5 млн. динарів (155,4 млн. дол.) [2, с. 107]. Попередні домовленості про підписання радянсько-іракського договору були проведені 11 березня 1970 р. під час урочистого засідання Товариства радянсько-іракської дружби з нагоди першої річниці проголошення Декларації з урегулювання курдської проблеми. Мова йшла про

участь радянських спеціалістів у розробці нафтового родовища у Північній Румелії, з виробничою потужністю в 5 млн. т. нафти на рік та подальшим спорудженням нафтогону до порту Фао. СРСР також повинен був надати допомогу у розвитку нафтовидобування в районі Ратаві [3, л. 21].

Економічні консультації та підписання договорів на рівні окремих відомств стали передумовою укладання 9 квітня 1972 р. Договору про дружбу і співпрацю між СРСР та Іракською Республікою, що співпало з початком експорту іракської нафти з родовища у Північній Румелії. Договір надавав Іраку гарантії радянської допомоги у розробленні та експлуатації нафтових родовищ в обмін на активну іракську участь у боротьбі проти «імперіалізму, сіонізму і реакції» [4]. Розвиток радянсько-іракської співпраці сприяв активізації близькосхідної політики СРСР, націленої на посилення арабських країн з подальшим встановленням у них «прогресивних (*точніше сказати прорадянських* – В. В. Пилипенко) режимів» [5, л. 9]. Ось чому більше 80% радянських кредитів, наданих розвиваючим країнам, належать державам Близького та Середнього Сходу [6, л. 64]. Підписання договору між СРСР та Іраком стало предметом обговорення на Квітневому пленумі ЦК КПРС 1973 р., як «приклад реалізації послідовної радянської політики у міжнародних економічних відносинах» [7, л. 134] та викликало значний резонанс на міжнародній арені. Так, англійська газета «Daily Telegraph» 12 квітня 1972 р. зазначала, що «Росія отримала міцні стратегічні позиції у Перській затоці. Не гаючи часу вона заповнила вакуум, що утворився у результаті відходу англійців з цього регіону» [11, с. 49].

Налагодження радянсько-іракської співпраці, на думку Л. І. Брежнєва, сприяло перегляду Іраком своєї зовнішньополітичної діяльності на користь «активної участі в боротьбі проти імперіалізму» [5, л. 12]. Зокрема, Договір про дружбу і кордони був використаний Саддамом Хусейном для організації бойкоту «Iraq petroleum company» з подальшою її націоналізацією [8, р. 200]. Керівництво компанії звинувачувалося у спланованому скороченні видобування нафти та її транспортування за березень 1972 р. по нафтопроводу

Кіркукк з 55 млн. т. до 27 млн. т. [9, л. 51]. Рада революційного командування Іраку використала відмову «Iraq petroleum company» від виконання поставленого ультиматуму для початку процедури її націоналізації, створюючи нові умови взаємодії між країнами виробниками й споживачами нафти на основі врахування спільних інтересів й відкриваючи перспективи для економічного і соціального розвитку Іраку [10, л. 3].

Націоналізація «Iraq petroleum company» була першим етапом у планах Іраку на реалізацію свого політичного домінування у регіоні. Передбачалося, що націоналізація «Iraq petroleum company» згуртує навколо Іраку країни, що підтримують курс неприєднання та перетворить його на найбільшого експортера нафти у країни близькосхідного регіону [10, л. 8].

Нафтова політика Іраку викликала протидію з боку Ірану, який навесні 1973 р. оголосив про встановлення контролю над власністю Міжнародного нафтового консорціуму [12, с. 207]. Договір між Іранською національною нафтовою компанією (ІННК) та Міжнародним нафтовим консорціумом (МНК) передбачав збереження упродовж двадцяти років об'ємів видобування сирової нафти на незмінному рівні, надання МНК спеціалістів і експертів та самостійне управління ІННК над Абаданським нафтопереробним заводом [13, с. 5]. Прибуток, отриманий з постачань нафти головним чином до США, підсилював іранську економіку й гарантував стабільність ірансько-американського альянсу. Зважаючи на проамериканську політику шаха, Іран відмовився від участі в ембарго, запровадженого країнами ОПЕК по відношенню до США [14, с. 3]. Іраку на це відреагував закликом до арабських країн на нараді ОПЕК в Ель-Кувейті націоналізувати всі американські підприємства, відкликати арабські активи в американських банках й накласти повне ембарго на нафтовий експорт [15, с. 518].

ОПЕК відмовилася від підтримки іракської ініціативи, що було використано Іраном для підсилення свого впливу у близькосхідному регіоні, шляхом доручення до політики ембарго та підвищенням цін на нафтовий експорт. Шах, пояснюючи зміну своєї позиції, заявив, що Америка та інші

індустріальні країни мають зрозуміти, що дешева нафта закінчилася [16, р. 16]. Іран також виступив з власною схемою ціноутворення, за якою ціна регулювалася не за попитом і пропозицією, а за вартістю альтернативних енергоносіїв – газу, рідин й сланців [15, с. 535]. Однак, відведена американською зовнішньополітичною доктриною Ірану роль «жандарма затоки» у справі протидії радянському впливу на країни регіону змусила Реза Пехлеві підписати у 1974 р. таємний договір зі США. Згідно з цим договором, Іран зобов'язувався компенсувати Сполученим Штатам втрати від імпорту нафти у випадку чергового ембарго країн ОПЕК та підвищення цін на неї [17]. Іранська політика на ринку нафторесурсів сприяла зростанню прибутків ІННК з 5.000 млн. дол. у 1973 – 1974 до 18.000 млн. дол. у 1974 – 1975 рр. [18, р. 48]. Тим часом, різкий підйом цін на нафту у грудні 1973 р. послабив економічну залежність Багдаду від СРСР на користь країн Західної Європи та США [2, с. 115]. Радянський Союз, у свою чергу, використав підписаний радянсько-іракський договір з метою власного проникнення на близькосхідний енергетичний ринок та спроби заявити про себе як експортера нафти на європейський та американський ринки. Експорт енергетичного сектору СРСР збільшився з 33,8 млн. т. (0,678 млн. бар.) у 1971 р. до 54,8 млн. т. (1,1 млн. бар/день) у 1979 р. [19, р. 352].

Перебудова структури енергетичного ринку на Близькому та Середньому Сході й викликана нею енергетична криза 1973 – 1974 рр. спричинила боротьбу прорадянських та проамериканських настроїв, провідниками яких виступали відповідно Ірак та Іран – одні з найбільших світових експортерів нафти. Радянський Союз шляхом налагодження тісної співпраці з Іраком забезпечив власне проникнення й розпочав латентне протистояння зі США за лідерство у районі Перської затоки. Таким чином, енергетична криза сприяла виходу Радянського Союзу на ринок нафторесурсів шляхом розширення власного політичного впливу на країни близькосхідного регіону.

Література:

1. OPEC Monthly Oil Market Report. Feature article: review of global oil demand trend. – 2014. – February, 12. – 105 p.
2. Ало Саеед Кхудейда. Советско-иракские отношения и позиция СССР по курской проблеме в 1958-1991 гг.: дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02 / Ало Саеед Кхудейда. – Ростов-на-Дону, 2010. – 170 с.
3. Материалы (протоколы заседаний Правления, планы, отчеты, обзоры, доклады) Общества советско-иракской дружбы // ГАРФ. – Ф.9576. – Оп.13. – Д.230. – 11.03. – 25.12. – 1970. – 161 л.
4. Советско-иракский договор о дружбе и сотрудничестве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lawsector.ru/data/dos13/txc13283.htm>
5. Доклад Брежнева Л. И. о международном положении 19.05.1972. // РГАНИ. – Ф.2. – Оп.3. – Д.270. – 1972. – 599 л.
6. XXIV созыв. Апрельский пленум ЦК КПСС (26 – 27.04.1973). Заседание второе // РГАНИ. – Ф.2. – Оп.3. – Д.298. – 1973. – 472 л.
7. XXIV Апрельский пленум ЦК КПСС (26 – 27. 04. 1973). Заседание третье, утренние // РГАНИ. – Ф.2. – Оп.3. – Д.299. – 1973. – 350 л.
8. Tripp Ch. A history of Iraq / Ch. Tripp. – New York: Cambridge university Press, 2007. – 357 p.
9. Материалы (протоколы заседаний, планы, отчеты, обзоры, доклады) Общества советско-иракской дружбы // ГАРФ. – Ф.9576. – Оп.13. – Д.287. – 20.02. – 31.12. – 1972. – 110 л.
10. Материалы конференции на поддержку решения Национальной Иракской нефтяной компании // ГАРФ. – Ф.9540. – Оп.1/ч.2. – Д.346. – 08.07. – 1972. – 75 л.
11. Ниязатов, Ш.А. Ирано-иракский конфликт : Исторический очерк / Ш. А. Ниязатов. – М.: Наука, 1989 . – 176 с.
12. Примаков Е. М. Энергетический кризис в капиталистическом мире / Е. М. Приамков. – М.: Мысль, 1975. – 275 с.
13. Хозяин нефти – Иран // Правда. – 1973. – 26.05. – № 146(20020). – С. 5.

14. Агафонов И. А. Кривая Хубберта и нефтяной кризис / И. А. Агафонов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vestnik.samgtu.ru/uploads/series/1/12/214/2013-4-10-0012.pdf>. – С. 3 – 6.
15. Эргин Д. Добыча. Всемирная история борьбы за нефть, деньги и власть / Д. Эргин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.xerurg.ru. – 691 с.
16. Uzmez Sena. Iranian nuclear crisis and its impact on US – Iranian relations between to 1953 – 2008 / Sena Uzmez, 2010. – 101 p.
17. Жаворонков П. Энергетическая реформа Картера погубила исламскую революцию / П. Жаворонков // Заложники Аллаха. – 2002. – №24(220). – 24.06. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [ko.ru>articles/4546](http://ko.ru/articles/4546).
18. Parvizi M. Amineh. Analyzing Iran's Foreign Policy. The Prospects and Challenges of Sino – Iranian Relations / M. Amineh Parvizi. – Amsterdam, 2009. – 143 p.
19. Technology and Soviet Energy Availability // West European-Soviet Energy Relations. – n. y. – Chapter, 12. – P. 351 – 382.